

KIRJA-ARVIO:

ERÄMAAN SITKEÄSELKÄISET SUOMALAISET

Paulaharju, Samuli 2007: Kiveliöitten kansaa Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilta. Esipuheen kirjoittanut Pekka Laaksonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1138. Helsinki: SKS. 341 sivua.

Pasi Enges

Samuli Paulaharjun (1875–1944) nimi tuskin on tuntematon kenellekään kansallisesta kulttuuristamme kiinnostuneelle. Erityisesti perinteentutkijoille nimi merkitsee asialleen omistautuneen suurkerääjän perikuvaa. Akateemiseen maailmaan vähintään varauksellisesti suhtautunut Paulaharju kouliintui perinteen kerääjäksi käytännön keruutyössä, uskomattoman laajalle ulottuneilla ja pitkäkestoisilla kenttämatoillaan. Hän käytti suomalaisen kansanperinteen tallentamiseen ja siitä kirjoittamiseen käytännöllisesti katsoen kaiken vapaa-aikansa, erityisesti opettajantyön mahdollistamat pitkät kesälomat, yli neljän vuosikymmenen ajan. Usein tuodaan esiin Paulaharjun kansanomaisuus ja kyky saada haastateltavansa puhumaan avoimesti aihepiireistä, joihin muilla ei välttämättä olisi ollut pääsyä. Hänet tunnetaan myös ahkerana ja lahjakkaana piirtäjänä ja valokuvaajana – yhtä hyvin esineiden, maisemien kuin ihmistenkin ikuistajana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa on Paulaharjun nimissä tallennettuna yli 65 000 numeroa perinnemuistiinpanoja ja 4 000 sivua kansatieteellisiä kuvauksia.

Elinaikanaan Samuli Paulaharju julkaisi yhteensä kaksikymmentä omiin kenttätöihinsä perustuvaa kansanelämän kuvausta, jotka kattavat maantieteellisesti valtaosan suomalais-karjalaisesta kulttuurialueesta. Eräänlaisena päätyönä on pidetty yli 500-sivuista *Ruijan suomalaisia* -teosta (1928), jota on nimitetty myös ruijalaisepoksiksi tai ruijansuomalaisten Maamme kirjaksi (Laaksonen 2007, xi). Pohjois-Ruotsin suomalaisväestön elämää kuvaava *Kiveliöitten kansaa* julkaistiin vuonna 1937, ja sen toinen painos ilmestyi vuonna 1961. Nyt esiteltävänä oleva julkaisu ei ole sananmuikaisesti kirjan kolmas painos, vaan ulkoasultaan ja kuvitukseltaan uudistettu laitos.

PAULAHARJUN POHJOIS-RUOTSI

Kiveliöitten kansaa -teos pohjautuu Samuli Paulaharjun kesinä 1932, 1933, 1935 ja 1936 yhdessä vaimonsa Jenny Paulaharjun (1878–1964) kanssa Pohjois-Ruotsin suomenkielisen väestön parissa tekemiin kenttämatoihin. Paulaharjun elämänsä aikana nämä matkat sijoittuvat lähelle eläkeikää; itse asiassa viimeisen matkoista hän teki eläkeläisenä. Takana oli jo vuosikymmenien kokemus keruutyöstä Inkerissä, Karjalassa, Kainuussa, Pohjanmaalla, Lapissa ja Ruijassa. Suomen Lapissa käymättä oli vain Sompion alue, joka sekin sittemmin tuli tutuksi vuosina 1937–1939.

Paulaharjun kiinnostus Pohjois-Ruotsiin kumpusi samasta heimoaatteesta kuin hänen muutkin valtionrajan taakse ulottuneet keruuhankkeensa. Alueella asui ”ruotsalaisten sorrettavana” noin 30 000 suomalaista, joiden elämä ja tavat olivat Suomessa jokseenkin tuntemattomia. Haminan rauhassa vuonna 1809 Tornionjokeen piirretty raja oli eristänyt tehokkaasti sen länsipuolelle jääneen suomalaisväestön ja voimakas ruotsalaistamispolitiikka teki tehtävänsä varsinkin pääväylien varsilla, joilla asutus oli tiheämpää. Suomalainen kulttuuri säilyi sitkeimmin sisämaan metsissä ja tuntureilla. *Kiveliöitten kansaa* tuli täyttämään saman tehtävän kuin *Ruijan suomalaisia* Pohjois-Norjan osalta. Se teki ensin Suomessa tunnetuksi rajantakaiset sukulaiset ja heidän vanhakantaisen kulttuurinsa. Myöhemmin siitä on tullut keskeinen ruotsin-suomalaisen *meänkielisen* kulttuurin lähde-teos. Sitä on luonnehdittu Pohjois-Ruotsin Kalevalaksi. (Laaksonen 2007, xiii.)

Samuli ja Jenny Paulaharjun neljänä kesänä pääasiassa jalkaisin kiertämä alue on laaja, pohjois–eteläsuunnassa noin 350 kilometriä ja itä–länsisuunnassa 150–200 kilometriä. Käytännöllisesti katsoen kolutuksi tuli koko Pohjois-Ruotsin suomalaisalue Tornion-Muonionjoelta Skandien rinteille. Retket suuntautuivat enimmäkseen väylien ulkopuolelle kiveliöihin, harvaan asuttuihin erämaihin. Puhutetuksi tuli yli kolmesataa erämaan suomalaista, enimmäkseen vanhaa ikäpolvea.

ETNOGRAFIAA PAULAHARJUN TAPAAN

Ensimmäisellä, kesän 1932 Pohjois-Ruotsin matkalla oli osan aikaa mukana nuori Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran amanuenssi Sulo Haltsonen. Tämä oli ainut kerta, kun ulkopuolinen pääsi läheltä seuraamaan Paulaharjujen työskentelytapaa kentällä. Haltsonen kuvaukset ovatkin arvokasta täydennystä Samuli Paulaharjun omiin luonnehdintoihin teostensa aineiston tuottamisen lähtökohdista ja menetelmistä. (Harju 1989, 201–202.) Vaikka Paulaharju ei ehkä itse sitä selkeästi tiedostanutkaan, oli hänellä vakiintunut, itse kehitetty ja kokemuksen kautta hyväksi havaittu kenttätymetodi, jossa keskeisenä työvälineenä oli hänen oma persoonallisuutensa. Pohjois-Ruotsin matkaa edeltävässä kirjeessään Haltsoselle hän kuvailee keruutapaansa vähätellen ”noloksi ja ilman aikaiseksi”, mutta Haltsonen näki oppimestarissaan poikkeuksellisen taitavan haastattelijan ja osallistuvan havainnoijan, joka mukautui vaikeuksista vaatimattomiin kenttäolosuhteisiin (Harju 1989, 199–200; Haltsonen 1944, 168.) Se, ettei Paulaharjun

keruumetodi ollut sidoksissa tieteelliseen teorianmuodostukseen, on jälkikäteen nähty pikemminkin aineiston vahvuutena kuin puutteena (Pentikäinen 1995, 58).

Kenttämuistiinpanonsa Samuli Paulaharju teki nopeasti ja luonnosmaisesti käyttäen hakusanoja ja lyhennyksiä. Arkistoon toimitetut, ilmeisesti Jenny Paulaharjun puhtaaksi kirjoittamat tekstit eivät siis tarkkaan ottaen ole perinnemuistiinpanoja, vaan suullisten esitysten osin muistinvaraisia rekonstruktioita. Muistiinpanojen huolellinen puhtaaksi kirjoittaminen on tulkittavissa välivaiheeksi, varsinainen päämäärä oli niiden muokkaaminen edelleen kirjoiksi. (Haltsonen 1953, 156; Harju 1989, 233–234; Pentikäinen 1995, 58.) Toisaalta on muistettava, että esimerkiksi *Kiveliöitten kansan* sivuille päätyi vain osa Paulaharjujen arkistoon toimittamasta Pohjois-Ruotsin aineistosta; katoavan kulttuurin tallentaminen arkistoon oli sinänsäkin arvokasta.

Samuli Paulaharju näki oman roolinsa lähinnä muistiinmerkitsijänä ja tulkkina, jonka tehtävä oli kuunnella ja tallentaa kansan oma ajattelu- ja puhetapa. Yksityiskohdat olivat tärkeitä, mutta johdattelemalla eri kertojat ”haastelemaan yhtenäisiä muisteluksia” hän pyrki tavoittamaan yleisempää, alueelle ja sen asukkaille ominaista, alueen sielun. Kenttämuistiinpanot olivat väline, joiden kautta Paulaharju pääsi eläytymään kenttamatkojen kokemuksiin ja tunnelmiin. Tällainen puhetapojen, tilanteiden tai käyttäytymistapojen elävinä mieleen palauttaminen oli Paulaharjun kirjoitusprosessissa tietoisesti käyttämä tekniikka. (Harju 1989, 233–234.)

TIETEELLISTÄ KANSANKUVAUSTA VAI KAUNOKIRJALLISUUTTA?

”Samuli Paulaharju on osoittautunut sekä kirjallisuudenhistorian että oppihistorian kirjoittajille hieman hankalaksi tapaukseksi. Tämä johtuu siitä, että kirjallisuudentutkijat pitävät häntä ensisijassa kansatieteilijänä ja kansatieteilijät vastaavasti tähdentävät hänen kaunokirjallisia ansioitaan.” Näin kirjoittaa Pekka Laaksonen verraten Samuli Paulaharjun työskentelytapaa ja asemaa Elias Lönnrotiin. Molemmat keräsivät itse mittavat aineistonsa, jonka hajanaisesta paljoudesta sitten kehittivät eheitä kokonaisuuksia. Tekijyyden ja aitouden ongelmat on nostettu esiin myös Paulaharjun teosten kohdalla. (Laaksonen 1991, 149.)

Toisin kuin kenttäaineistojen puhtaaksikirjoituksessa luotti Samuli Paulaharju kirjojaan kirjoittaessaan ainoastaan itseensä. Tekstin tuli olla muistiin merkittyjen tosiasioiden mukaista, mutta samalla ehdottomasti ja omaperäisesti kirjoittajan omaa. *Kiveliöitten kansaa* -teosta kirjoittaessaan Paulaharju oli hyvin tietoinen esitystapansa kaavamaisuudesta, mutta piti itsepintaisesti kiinni ”omasta ohjelmastaan.” (Harju 1989, 226, 235–236.) Minkälainen siis on tämä etnografis-kaunokirjallinen teos, joka 70 vuotta ensi-ilmistymisensä jälkeen tarjotaan uusille lukijasukupolville?

KLASSIKKO UUDESSA ASUSSA

Teos jakautuu yhdeksääntoista temaattiseen lukuun. Liikkeelle lähdetään maisemista ja alueen historiasta. Tämän jälkeen käsittelynsä saavat eri elinkeinot ja niissä tarvittut työkalut, rakennukset, tapakulttuuri, uskonnollinen elämä ja ihmisen elämänvaiheet. Tekijän erityinen kiinnostus uskomusperinteisiin nousee esiin monissa yhteyksissä. Kuvaamiensa ihmisten tavat ja käytänteet, työn ja huvin sekä uskomusmaailman – koko elämäntavan – Paulaharju esittää kollektiivisena eikä tekstissään useinkaan viittaa suoraan yksittäisiin kertoihin. Kirjan lopussa oleva kertojaluettelo tarkkoine ikä- ja asuinpaikkatietoineen painottaa kuitenkin kuvatun todellisuuspohjaa, perustumista suoraan ihmisiltä kuultuun ja muistiin merkittyyn.

Kun teoksen toinen painos oli pientä sivunumeroinnin muutosta lukuun ottamatta identtinen ensimmäisen painoksen kanssa, poikkeaa uusi laitos siitä huomattavasti. Alkuperäinen kuvitus on lähes kokonaan mukana, mutta uudelleen sijoiteltuna. Osa valokuvista on suurennettu, osa pienennetty ja osa radikaalistikin rajattu verrattuna ensipainokseen, ja piirrokset on painettu alkuperäisistä poiketen vaalean harmaina. Teosta elävöittämissä on otteita kirjan ensimmäisestä, Paulaharjun lyijykynällä käärepaperille kirjoittamasta käsikirjoituksesta. Teksti on ladottu uudelleen ja liitteenä oleva kartta on uusittu. Alkuperäisyyttä arvostava voi toki vastustaakin tällaisia muutoksia, mutta mielestäni tämän ulkoasultaan kauniin ja ilmavan laitoksen muotoilija ja taittaja Petri Latvala voi olla tyytyväinen työnsä jälkeen.

Paulaharjun persoonallinen tapa kirjoittaa asettaa omat vaatimuksensa nykylukijalle. Kieli on koukeroista, rauhallisesta kuvauksesta siirtyään yllättäen tapahtumien keskelle ja yleistävän tiedon mausteena on kansankielinen repliikki, folkloreteksti tai muistelus. Kirjoittajan hyödyntämää paikallista puhekieltä tuntematon lukija joutuu usein turvautumaan liitteenä olevaan outojen sanojen luetteloon. Jo kirjan ilmestyttyä vuonna 1937 sitä kritisoitiin tyyliltään liian maalaukselliseksi ja teennäiseksikin, vaikka muuten vastaanotto oli innostunutta (Hakola 1974, 355–357; Harju 1989, 228). Pirkko Hakola on Paulaharjun tyylin lauseopillisessa analyysissään todennut, että tämän normaaliproosa (sellaisena kuin se on luettavissa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon tallennetuista kansatieteellisistä käsikirjoituksista) ei olennaisesti eroa teosjulkaisujen kielestä. Samuli Paulaharju oli jo varhain luonut itselleen yksilöllisen kirjoitustyylin, jota hän ajoittaisesta kritiikistä huolimatta varjeli ja puolusti. (Hakola 1974, 353–360.)

Kiveliöitten kansaa on suomalaisen kansankulttuurin ja suomalaisten historian peruskirjallisuutta. Sen luettavuus nykypäivänä lienee makuasia, mutta ainakin minua Paulaharjun vanhahtava, runollinen kieli viehättää. Kirjaa voi lähestyä teoksena, jolla on arvonsa sekä Pohjois-Ruotsin suomalaisten nyt jo kadonneen kulttuurin dokumenttina että kirjoittajansa persoonallisena hengentuotteena. Teoksen paikkaa Samuli Paulaharjun elämäntyössä taustoittaa Pekka Laaksosen lyhyt mutta informatiivinen esipuhe.

KIRJALLISUUS

- HAKOLA, PIRKKO 1974: *Samuli Paulaharjun tyyli. Keskeisiä syntaksin ilmiöitä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 315. Helsinki: SKS.
- HALTSONEN, SULO 1944: Samuli Paulaharju. – *Virittäjä* 48.
- HALTSONEN, SULO 1953: Paulaharjujen poluilla. – *Kotisentu* 3.
- HARJU, MARJUT 1989: *Samuli Paulaharju – Ruijanrannan reppuherra*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 490. Helsinki: SKS.
- LAAKSONEN, PEKKA 1991: Samuli Paulaharjun Lappi. – *Kotisentu* 4.
- LAAKSONEN, PEKKA 2007: Samuli Paulaharju Lapin kuvaajana. – Paulaharju, Samuli, *Kiveliöitten kansaa Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1138. Helsinki: SKS.
- PENTIKÄINEN, JUHA 1995: Saamelaiset – pohjoisen kansan mytologia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 596. Helsinki: SKS.

Filosofian maisteri Pasi Enges on folkloristiikan päätoiminen tuntiopettaja Turun yliopistossa.